

GÜNEY AZERBAJYAN/KUZHEY İRAN'DA TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASI HALK İNANÇLARINDA MITOLOJİK TESPİTLER

Mythological Determinations in folk Beliefs Turkish Cultural Area in South
Azerbaijan/North Iran

Yaşar KALAFAT*

ÖZET

Güney Azerbaycan, Türk kültür coğrafyası içinde en az çalışılmış alanlardan biridir. Makalede, Güney Azerbaycan'da yer alan ve halk tarafından kutsal kabul edilen "Kurt Baba Ocağı/Kuduz Ocağı" ele alınacak ve bu ocak etrafında oluşan pratiklerin mitik kökenleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Güney Azerbaycan, inanç, kurt.*

ABSTRACT

South Azerbaijan region is one of the least studied fields in the Turkish cultural area. In this paper, "Kurt Baba Ocağı/Kuduz Ocağı", which is located in South Azerbaijan, and which is sacred by the people, will be discussed. We will focus upon the mythic origins of practices which were formed around it.

Keywords: *South Azerbaijan, belief, wolf.*

GİRİŞ:

Güney Azerbaycan, İran platosu kuzey bölgesinin bir kısmını oluşturur ve Türk kültür coğrafyasının asli parçalarındandır. Türk kültürlü halklar arasındaki, halk kültürü aynılık ve ayrılıkları üzerinde çalışmalar sürdürülmekle beraber, bu alandaki çalışmaların bir metoda kavuşturuldukları söylenemez. Bu metotsuzluk Güney Azerbaycan şartlarında kendisini daha farklı hissettirir. Bu bölgede, halk inanmalarında mitolojik izler arama konusuna girmeden evvel, bölge ile ilgili bazı bilgilere yer verilmesi uygun olabilir.

Türk kültür coğrafyası halk inanmaları çalışmalarında metotsuzluğun olmadığını söylerken, mesela Türk Dünyası Destanlar Projesi'nde olduğu Türk Halk İnançları Projesi'nden bahsedilemez. Bu sahadaki çalışmalar daha ziyade tarafların veya üçüncü tarafların yaptıkları

*Dr. Yaşar Kalafat, Halkbilim Araştırmalar Merkezi, Ankara, yasarkalafat@gmail.com.

rı sistemsiz katılımlar veya münferit lisansüstü çalışmalardan ibarettir. Seyrek sayılan bir takım akademik makalelerin varlıkları da inkâr edilemez. Özetle, kültürün de bir köprü olduğu, ihmal edilmemesi gerektiği unutulmamalıdır.

Bu genel açıklamanın kapsamında İran Türk kültür coğrafyası, en fazla ihmale uğramış kültür kesimimizdir. Bir dönem, Türkiye’de yapılan bilgi şölenlerinde görülebilen Güney Azerbaycanlı halk bilimcilerini görebilmek giderek zorlaşmıştır. Bununla da kalınmamış, Güney Azerbaycan’da faaliyet gösteren halkbilimcilerin etkinliklerine dahi, Türkiye’den gerekli ilgi gösterilemez olmuştur. Mesela Azer-Folklor kapsamında gösterilen etkinliklerin türü, yürütücüleri ve yayın organları dahi Türkiyeli meslektaşları tarafından bilinmemektedir. Kuzey Azerbaycan’da kullanılan alfabenin de Güneyden farklı olmasına rağmen, internet programlarından yararlanılarak her iki kesim, gerektiğinde ortak alfabede buluşabilmektedirler.

Güney Azerbaycan halkbilim çalışmaları, kendi zemininde sağlam adımlarla ciddi mesafeler almaktadır. Dede Korkut, Köroğlu, Nasrettin Hoca ile başlatılan süreç, halk âşıkları etkinlikleri ile halk biliminin her alanında, imkânlar çok sınırlı olsa da şuurlu çalışmalarla sürdürülmektedir.¹

METİN:

Kurt Baba Ocağı/Kuduz Ocağı:

Türk kültür coğrafyasında, destanlar ve dil alanında yapılan çalışmalarda olduğu gibi, halk inançlarında tespit dönemi fazla aşılamamış, tasnif dönemine geçilememiştir. Bu alanda Azerbaycan’da yapılan çalışmalar biraz daha derli toplu ve gelecek için ümit vericidir. Halk inançları-mitoloji, halk inançlar-antropoloji, halk inançları-filoloji ilişkilerine dair çalışmalar ise bir hayli cılızdır.

Biz bu çalışmamızda, İran Türk kültür coğrafyasından tespiti Güney Azerbaycanlı Türk halkbilimciler tarafından yapılmış olan² Kurt Baba Ocağı/Kuduz Ocağı ile ilgili bulguların bize düşündürdüklerini paylaşıp mitolojik unsurlar aramaya çalışacağız.

Kuzey Azerbaycan ve Anadolu Türk kültür coğrafyasında; Kurt Piri, Kurt Evliya, Kurt Baba, Kurt Ata, Kurt Tekkesi gibi halk tarafından kutsal kabul edilen mekânların ve onların toplum hayatındaki yerleri ve rolleri efsaneleri ile birlikte bilinmektedir.³ Güney Azerbaycan’daki Kurt Baba /Kuduz Ocağı ise halk inanmaları bakımından çok yönlü kombine bir merkezdir. Böyle olunca da doğal olarak birçok kült bir aradadır.

Kurt Baba Ocağı/Kuduz Ocağı’nın bulunduğu bölge, Mahnişan’ın en dağistan/dağlık bölgesinde bir tepe üzerindedir. Ovo/Oboo stili bir taş yığındır. Taş yığının etrafında sıra-

¹ Yaşar Kalafat, **İran Türklüğü, Jeokültürel Boyut**, Yeditepe, Ankara 2005.

² Mehmet Rezzak, “Dünyanın Tekçe Kurt Ocağı Zengan’da”, **Bayram Dergisi**, Türkçe-Farsça, Zengan 2012 S. 42, s.10; M. Rezzak, “Özel Mektuplar”, www.yasarkalafat.info.

³ Y. Kalafat, “Kurt Ata Miti”, **Türk Mitolojisinde Kurt**, Berikan Yayınları, Ankara 2012, s. 69–80.

dan taşlarla bir çeper oluşturulmuştur.⁴ Ocağın sınırlarında bulunduğu Cennet Ölen'in toprağı kutsal ve şifalı olarak bilinir. İsmi burada hazin bir biçimde ölen Cennet isimli genç bir kızdan almaktadır. 30 haneli bu köyde 2 hane Ehli hak inançlı Müslüman kesimden, diğerleri Süleymanî, Hesenî, Muradî ve Rahmetî tayfalarındandırlar.⁵ Ovolar/Obolar, Uluğ Türkistan'ın kırsalını da içeren Asya bozkırında çok yaygın olan adak ve saç taşlarından oluşmuş kutsal kabul edilen mekânlardır. Bunların, az-çok format değişimine uğramış halleri ile Anadolu kırsalında da görebiliyoruz.⁶

Kurt Baba/Kuduz Ocağında yılda bir defa kurtlar yığışır. Ocağın bulunduğu tepeye yamacından akmakta olan Ak Çay/dereden geçilerek gelinir. Toplanmak için buraya gelen kurtlar Ak Çay'ı yüzerek geçmek zorundadırlar. Çayı yüzerek geçemeyen kurtlar orada ölürlar. Ocağın sağ yanındaki su kaynağından oluşan gölcüğün suyu Ak Çay'a akmaktadır.⁷

Belirtilen özelliği ile Ak Çay, adeta bir imtihan geçididir. Halk inanmalarında, kovuğundan veya deliğinden herkesin geçemediği mağara veya kayalar vardır. Hacıbektaş Veli ve Yedi Uyurlar kutsal mekânlarında da bunların örnekleri vardır. Van Kalesindeki de bunlardandır. Delikli Taş'ın deliğinden geçebilen kimsenin, kara iyelerin hâkim oldukları bölgeden başka bir âleme geçerek selamete ulaştıkları inancı vardır.⁸

Ak Çay'ı geçebilmek, bir noktada Sırat Köprüsünü geçebilmeye çağrışım yapmaktadır. Kutsallığına inanılan kaya kovuğundan geçemeyenlerin geçemeyişlerine günahlarının sebep olduğuna inanılır.

Sulara, su kuyularına kurban kesildiği ile ilgili inançların olduğu bilinmektedir. Ayrıca suların bilhassa durgun ve akarsuların kurban aldıkları inancı da vardır.⁹ Ak Çay her yıl mevsiminde Kurt Ocağına ziyarete gelen kurtlardan kurban mı almaktadır? Bizim, hayvanatın da kendi cinsinden pirleri olduğu inancını doğrulayan tespitlerimiz olmuştu. Kurt Baba Kurtların Pirllerinden birisi mi idi? İnsanoğlundan farklı pirlere değişik alanlarda yetki veren Allah, kurtların bu pirine kuduz tedavisi şifasını mı takdir etmişti?¹⁰

Güney Azerbaycan halk inançlarında kurt tarafından ısırılan hayvan veya insanın muhakkak kuduz olacağı inancı vardır. Kuduz olacağından şüphelenilen kimseler, kuduzdan

⁴ Y. Kalafat, "Güneydoğu Anadolu'da Altay İnanç Taşları: Ovo veya Obo'lar", **İkibinyirmüç**, 15 Haziran 2011 S. 122 s.76-80.

⁵ M. Rezzak, **agm**, s.10.

⁶ Y. Kalafat, "Güneydoğu Anadolu'da Altay İnanç Taşları: Ovo veya Obo'lar", **İkibinyirmüç**, 15 Haziran 2011 S. 122 s.76-80.

⁷ M. Rezzak, **agm**, s.10.

⁸ Y. Kalafat, "Ağrı Dağı ve Yakın Çevresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Taş Kültü" **III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, 12-14 Ekim 2010 Ağrı**, İstanbul 2011, s. 359-370.

⁹ Y. Kalafat, "Türk Destanlarında Su Bir Tabu mu idi?", **Dedem Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu, (25-28 Ekim 2010 Lefkoşa Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Bildiri Kitabı**, Ankara, 2011, s. 155-163)

¹⁰ Y. Kalafat, "Pir- Börü", **Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları, Türk Halk Teffeküründe Kurt-2**, Berikan Yayınları, Ankara, s. 83-87.

korunmak için bu tür kimseleri yakınlarına yaklaştırmazlar. Bu tür kimselerin tedavisi için onlar Kurt Baba/Kuduz Ocağı'na götürülür ve orada bir gece kalmaları sağlanır. Burası ayrıca her yıl bir defa rahatsızlığı olmayan çevre halkı tarafından da ziyaret edilir ve burada kurban kesilir. Burası yöre halkı tarafından daha ziyade ot biçimi/ot hasadı mevsiminden evvel, bazen de sonra ziyaret edilir. Kurbanlar ziyaretçiler tarafından toplu olarak kesilirler. Buraya göz rahatsızlığı çeken kimselerin de son zamanlarda ziyaretçi olarak gelmeye başladığı görülmektedir.¹¹

Halk inançlarında bu tür mekânların toplu ziyaret edilmeleri mahsul hasadından evvel ise bereket temennisi ile yapılır, hasattan sonra yapılan kutsal mekân ziyaret ve kurbanları ise hamt ve şükür için yapılırlar.

Kuduz Kurt tarafından kapılan iki kişiden burayı ziyarete gelmeyenin kudurarak öldüğüne keza kuduz olup bu ocağa gelen iki kişiden kurban kesmeyen hastanın öldüğüne dair halk arasında dolaşan anlatılar vardır.¹²

Ocağa gelenler Ocaktaki Taş Galak/Taş Yığınının etrafında tavaf edercesine dönmektedirler. Ocağın yakın çevresinde ağaçların dallarına adak bezleri asılmaktadır.¹³

Kurt Baba Ocağı çevresinin kurtlarının bu çevre halkına ve onların evcil hayvanlarına saldırmadıkları inancı vardır.¹⁴

Bu inanç kutsal kabul edilen Cennet Ölen bölgesinde avlanmanın kurtlara da yasaklanmış oluşundan mı kaynaklandığı veya yöre kurtlarının yöre insanına duyduğu özel bir saygıdan mı kaynaklandığı ihtimalleri vardır. Biz evvelce yaptığımız bir çalışmada “Hangi Dağın Kurdu Öldü” özlü sözünü anlamlandırırken, her dağın bir kurdu olduğu ve o kurdun dağını tehditlere karşı kendisinden de koruduğu kanaatine varmıştık. Zira Azerbaycan’dan yapılmış bir tespit de kurtların yakınlarındaki çiftliklere saldırmadıkları şeklinde idi.¹⁵

Kuzey Azerbaycan ve Anadolu Türk kültür coğrafyasında yaygın olarak varlıkları bilinen şifa ocakları, adeta her türlü hastalık için başvuru mekânlarıdır.¹⁶ Bunların arasında kuduz ocağı tespiti ilk defa yapılmıştır. Anadolu Türk kültür coğrafyasından tanınan Kurdeşen hastalığı, daha ziyade kaşıntı yapan bir cilt hastalığı olarak bilinir ve börü anlamında kurt ile ilişkili değildir. Azerbaycan’daki Kurt Pir’lerinden birisinin alanı, keza ekili haldeki mahsulün kurtlanmasını önlemektir. Batı Türklüğü ocak kültüründe “Yılanlı Ocak”, “Balıklı Ocak” türü ocaklar vardır. Kurttan duyulan rahatsızlıklara kurdun şifa verdiği ocak ile ilk defa karşılaşılmaktadır. Kuduz Ocağındaki, Kurt Baba, kurdun tabu olması noktasında çok

¹¹ M. Rezzak, *agm*, s.10.

¹² M. Rezzak, *agm*, s.10.

¹³ M. Rezzak, *agm*, s.10.

¹⁴ M. Rezzak, *agm*, s.10.

¹⁵ Y. Kalafat, “Azerbaycan-Anadolu-Suriye’de Kurt”, Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Türk İrfanında Kurt, Berikan Yayınları, Ankara 2008.

¹⁶ Y. Kalafat, “Akşehir Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Od/Ateş/Ocak İyesi” *I. Uluslararası Selçuklu’dan Günümüze Akşehir Kongresi ve Sanat Etkinlikleri (20–21 Kasım 2008)*, Ed. Y.Küçükdağ-M.Çıpan, Konya,2010, s. 121- 139.

anlamalı olmalı.¹⁷ Kurt vücudunun birçok aksamından çeşitli rahatsızlıkların şifaları için yararlanıldığı, kurt-türkeçare ilişkileri münasebetiyle halk tababetindeki yeri bilinmektedir.¹⁸ Ancak, Kurt-Ocak bağlantılı bu tespit, bize göre alanla ilgili çalışmalara yeni bir boyut getirmiş halk inanmalarından hareketle mitolojik döneme gidilen yolu, biraz daha aydınlatmıştır. Bunu, alanla ilgili çalışma yapan İran'daki halkbilimcilere borçludurlar.

Güney Azerbaycan Türk kültür coğrafyasında, bilhassa psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde Kurtpençesinden parpullama yöntemi ile yapılan tedavilerde yararlanılması tespiti de bu alandaki çalışmalara yeni bir boyut kazandırmıştı.¹⁹

Kutsal kabul edilen mekânlarda geceleme, bu mekânların eşliğinde sabahlamak, oralardan edilecek şifa adına yapılan uygulamalar sık görülen uygulamalardandır. Buralarda yatılma sonucu görülen rüyalar yorumlanılarak gelecek ve buralarda tedavinin yöntemi belirlenmeye çalışılır. Eşliğinde sabahlamak, bir sıkınma ve yardım beklentisi uygulamasıdır. Her iki uygulama şekli de Türk kültürü halklarda sık görülürler. Kurt Baba Ocağından yapılan bu tespitte Kurt Pir veya Kurtların Piri sığınılan ve gelecekte haber veren durumundadır.

SONUÇ:

Kurt Baba/Kuduz Ocağı ile ilgili bilgiler, atlı göçebe bozkır kültürünün, sağaltma alanına yansımalarının çok canlı bir örneğidir. İnançın derinliklerinde, İnsan-hayvanat ilişkilerine dair ciddi bulgular vardır. Türk sanatındaki hayvan üslubunu daha yakından görebilmede ve daha iyi anlayabilmede buradaki inanç ve uygulamalar yardımcı olabilecek türdendir. Hayvanlar için kutsal bilinen bir mekândan insanların da şifa aramaları bize göre önemsenilecek bir husustur. Keza yaban hayvanlarının olumsuz iklim şartlarında yakın çevre çiftliklerince yemlenebilmesi ve bu hayvanların komşu çiftlikleri av sahalarının dışında tutmaları, eski Türk inanç sisteminin anlaşılmasında önemli köşe taşları olabilirler.

KAYNAKLAR:

Yaşar Kalafat, "Türk Destanlarında Su Bir Tabu mu idi?", **Dedem Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu, (25–28 Ekim 2010 Lefkoşa Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) Bildiri Kitabı**, Ankara 2011, s. 155–163.

Yaşar Kalafat, "Güneydoğu Anadolu'da Altay İnanç Taşları: Ovo veya Obo'lar", **İkibinyirmiç**, 15 Haziran 2011, S. 122 s.76–80.

¹⁷ Y. Kalafat, "Bodrum Kurt Baba/Kurt Dede Yatırı -Türk Halk İnanmalarında Kurt Bir Tabu mu İdi?" **2. Uluslararası Bodrum Sempozyumu (09–12 Mayıs 2011 Bodrum)**, Hazırlayanlar; Prof. Dr. Ahmet Özgiray, Prof. Dr. Akif Erdoğan, Bodrum 2011, s. 392–403.

¹⁸ Y. Kalafat, "Kurt İle İlgili Türkeçarelerde/Halk Tababetinde İnanç ve Uygulamalar", **1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Uludağ Üniversitesi Deontoloji ve Tıp Tarihi, (20–24 Mayıs 2008) C.I-II, C.II. s. 1532–1538.

¹⁹ Y. Kalafat, "Kurt İle İlgili Türkeçarelerde/Halk Tababetinde İnanç ve Uygulamalar", **1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Uludağ Üniversitesi Deontoloji ve Tıp Tarihi, (20–24 Mayıs 2008) C.I-II, C.II. s. 1532–1538.

- Yaşar Kalafat, “Ağrı Dağı ve Yakın Çevresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Taş Kültü” **III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu, 12–14 Ekim 2010 Ağrı, İstanbul 2011**, s. 359–370.
- Yaşar Kalafat “**Pir- Börü**”, **Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları, Türk Halk Tefekküründe Kurt–2**, Berikan Yayınları, Anakara s. 83–87.
- Yaşar Kalafat “**Azerbaycan-Anadolu-Suriye’de Kurt**”, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Türk İrfanında Kurt**, Berikan Yayınları, Ankara 2008.
- Yaşar Kalafat, “Akşehir Örnekleri ile Türk Kültürlü Halklarda Od/Ateş/Ocak İyesi” **I.Uluslararası Selçuklu’dan Günümüze Akşehir Kongresi ve sanat Etkinlikleri (20–21 Kasım 2008)**, Ed. Y.Küçükdağ-M.Çıpan, Konya 2010, s. 121- 139.
- Yaşar Kalafat, “Bodrum Kurt Baba/Kurt Dede Yatırı -Türk Halk İnanmalarında Kurt Bir Tabu mu İdi?” **2. Uluslararası Bodrum Sempozyumu (09–12 Mayıs 2011 Bodrum)**, Hazırlayanlar; Prof. Dr. Ahmet Özgiray, Prof. Dr. Akif Erdoğan, Bodrum, 2011, s. 392–403.
- Yaşar Kalafat, “Kurt ile İlgili Türkeçarelerde/Halk Tababetinde İnanç ve Uygulamalar”, **1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, Uludağ Üniversitesi Deontoloji ve Tıp Tarihi, (20–24 Mayıs 2008) C.I-II, C.II. s. 1532–1538.
- Mehmet Rezzak, “Dünyanın Tekçe Kurt Ocağı Zengan’da”, **Bayram Dergisi**, Türkçe-Farsça, Zengan 2012 S. 42, s.10.